

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

А.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУАЗИЯ ҰАТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ А.Н. ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

«ҰАТТЫҚ ВАЛЮТАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ
ҚАРЖЫЛЫҚ КАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ»
Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының 30 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Международной научно-практической конференции,
посвященная 30-летию национальной валюты Республики Казахстан
«СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ КАК ФАКТОР
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА»

COLLECTION OF REPORTS

of the international scientific and practical conference dedicated to the 30th anniversary
of the national currency of the Republic of Kazakhstan
«STABILITY OF THE NATIONAL CURRENCY AS A FACTOR OF ENSURING
FINANCIAL SECURITY OF THE STATE»

АСТАНА, ASTANA,
2023

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

**"ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ
ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ"
Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының 30 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции, посвященная 30-летию
национальной валюты Республики Казахстан
**«СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА»**

COLLECTION OF REPORTS
of the international scientific and practical conference dedicated to the 30th anniversary of the
national currency of the Republic of Kazakhstan
**"STABILITY OF THE NATIONAL CURRENCY AS A FACTOR OF ENSURING
FINANCIAL SECURITY OF THE STATE"**

ASTANA, 2023

ӘОЖ 336(075.8)
КБЖ 65.261
М17

Редакциялық алқа:

Мақыш С.Б. – Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма мүшесі – академиялық мәселелер жөніндегі проректоры
Жағыпарова А.О. – Экономика факультінің деканы
Ажмухамедова А.А. – Экономика факультеті деканының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары
Мажитов Д.М. – «Қаржы» кафедрасының профессоры
Бұлақбай Ж.М. – «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі
Майдырова А.Б. – «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының меңгерушісі
Сембиева Л.М. – «Мемлекеттік аудит» кафедрасының меңгерушісі
Аманова Г.Д. – «Есеп және талдау» кафедрасының меңгерушісі
Муталиева Л.М. – «Туризм» кафедрасының меңгерушісі
Мухияева Д.М. – «Менеджмент» кафедрасының меңгерушісі
Алина Г.Б. – «Бизнес және басқару» факультетінің деканы, Esil University

М17 «Ұлттық валютаның тұрақтылығы мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету факторы ретінде» Қазақстан Республикасы Ұлттық валютасының 30 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы. – Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2023. – 787 б. Международная научно-практическая конференция, посвященная 30-летию национальной валюты Республики Казахстан **«Стабильность национальной валюты как фактор обеспечения финансовой безопасности государства»**. – Астана: ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2023. – 787 с. International scientific and practical conference dedicated to the 30 thanniversary of the national currency of the Republic of Kazakhstan **«Stability of the national currency as a factor of ensuring financial security of the state»**. – Astana: L.N. Gumilyov ENU, 2023. – 787 p.

ISBN 978-601-337-909-8

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның еңбектер жинағында мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасы ұлттық валютасының тұрақтылық факторлары қарастырылған.

В сборнике трудов международной научно-практической конференции рассмотрены факторы обеспечения финансовой безопасности государства и стабильности национальной валюты Республики Казахстан.

In the collection of works of the international scientific and practical conference, factors of ensuring the financial security of the state and the stability of the national currency of the Republic of Kazakhstan are considered.

ISBN 978-601-337-909-8

ӘОЖ 336(075.8)
КБЖ 65.261

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023

Необходимо совершенствовать систему высшего образования и профессиональной подготовки в области финансов, учета и аудита, чтобы обеспечить выпускников качественными знаниями и навыками. Сотрудничество с ведущими университетами и институтами для разработки актуальных учебных программ и учебных планов, а также предоставление студентам практического опыта через стажировки и проекты с бизнесом, может улучшить качество выпускников.

Принятие вышеперечисленных мер способствует созданию более благоприятной среды для специалистов в области финансов, учета и аудита, что, в свою очередь, приведет к привлечению и удержанию квалифицированных кадров в Казахстане. Это также может способствовать улучшению финансовой стабильности и прозрачности в стране, что положительно скажется на её экономическом развитии и привлекательности для инвесторов.

Список литературы

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана: «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>
2. Учет и аудит Almaty Management College. Режим доступа: <https://cmab.kz/index.php/postuplenie/spetsialnosti/uchet-i-audit>
3. Бюро Национальной статистики (2023). Режим доступа: <http://www.stat.gov.kz>

КАМЕРАЛДЫ БАҚЫЛАУ КЕЗІНДЕГІ ПАЙДА БОЛАТЫН КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКАҒА ҚАРСЫ КҮРЕС

Нұрлыбек З., Серікқызы Т.

«Мемлекеттік аудит» БББ 3 курс студенті

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана қ, Қазақстан Республикасы)

Ғылыми жетекші: Алибекова А.Б.

«Мемлекеттік аудит» кафедрасының PhD, ғылыми жетекші

nnnurlymbekova@mail.ru, serikovatalsyn01@gmail.com

alibiekovaaiga87@mail.ru

Андатпа. Еліміз тәуелсіздік алғалы бері, нарықтық экономиканы қалыптасыруға, ашықтық дәржесін қамтамасыз етуге көптеген іс-шаралар жүргізілді. Экономикамыз қаншалықты өссе, көлеңкелі экономикада соншалықты қарқынды дамуда. Сол себепті, қазіргі таңда осы заңсыз тұстарды анықтау мен олардың алдын алу маңызды. Осы ғылыми мақаланың мақсаты камералдық бақылауды пайдалана отырып көлеңкелі экономикада бейресми салаларды анықтау және онымен күресудің тың идеяларын қалыптасытру болып табылады. Ғылыми зерттеулер нәтижесіне сүйене отырып соңғы жылдары көлеңкелі экономиканың қарқыны төмендегенін байқай аламыз. Бірақ әлі де болса ЖІӨ-нен айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, 2020 жылы көлеңкелі экономика ЖІӨ-нің 19,2% құраған.

Аннотация. С момента обретения страной независимости было проведено множество мероприятий по формированию рыночной экономики, обеспечению прозрачности. Чем больше растет наша экономика, тем интенсивнее она развивается в теневой экономике. Поэтому в настоящее время важно выявлять и предотвращать эти незаконные моменты. Целью данной научной статьи является выявление неформальных отраслей теневой экономики с использованием камерального контроля и формирование новых идей борьбы с ней. Исходя из результатов научных исследований, можно заметить, что темпы теневой

экономики в последние годы снизились. Но все же существенно влияет на ВВП. Например, в 2020 году теневая экономика составляла 19,2% ВВП.

Annotation. Since the country gained independence, many measures have been taken to form a market economy and ensure transparency. The more our economy grows, the more intensively it develops in the shadow economy. Therefore, it is now important to identify and prevent these illegal moments. The purpose of this scientific article is to identify informal sectors of the shadow economy using desk control and the formation of new ideas to combat it. Based on the results of scientific research, it can be noted that the pace of the shadow economy has decreased in recent years. But it still has a significant impact on GDP. For example, in 2020, the shadow economy accounted for 19.2% of GDP.

Кілт сөздер: камералдық бақылау, көлеңкелі экономика, қаржылық қызметтер, бюджет жүйесі, кірістер, шығыстар, заңсыз қызметтер, ЖІӨ, сыбайлас жемқорлық, цифрлық таңбалау.

Ключевые слова: камеральный контроль, теневая экономика, финансовые услуги, бюджетная система, доходы, расходы, незаконные услуги, ВВП, коррупция, цифровая маркировка.

Key words: desk control, shadow economy, financial services, budget system, income, expenses, illegal services, GDP, corruption, digital labeling.

Нарықтық экономиканың қалыптасуы - бұл көлеңкелі экономиканың дамуына қарқынды жол ашқан бағыт. Оның бақыланған экономикадан айырмашылығы бар, яғни ол ресми тіркелмеген және оны тек жанама әдістермен бағалау мүмкін емес. Қазақстан Республикасында көлеңкелі экономика үлкен дәрежеге ие бола бастаған сәттен бері оны төмендету бойынша тиімді жұмыстарды ұйымдастыру қолға алынды. АҚазақстанның қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайында бейресми экономиканы ескерусіз қарастыруға болмайды. Зерттеу мәліметтері бойынша оның экономикалық айналымдағы үлесі ЖІӨ-нің 30%-на жетеді.

Келешекте барлық қызмет түрлері электронды форматқа көшірілмек. Осы мақсатта барынша ашықтық пен конструктивті тәсілді алға тартылады және қоғаммен тығыз байланыста жұмыс жасалуы қажет. Мемлекеттік қаржы қоғамдық кеңесі өз жұмысын сәтті атқарып келеді. Осының барлығы ҚР Президентінің «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасына сәйкес келеді. Аталмыш тұжырымдаманың мақсаттары мен міндеттері экономиканы тұрақты дамытуға, қазақстандықтардың нақты әл-ауқатын арттыруға және жүктелген барлық тапсырмаларды іске асыруға бағытталған. Басым бағыттар – бюджет шығыстарын жоспарлау тиімділігін арттыру және бюджеттік рәсімдерді жақсарту, салықтық-кедендік әкімшілендіру мен аудитті жетілдіру және цифрландыру [1].

«Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2019-2021 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту және «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын іске асыру және көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы қаулы жобасы бекітілген. Жобаны Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі әзірледі. Жобаны іске асыру республикалық бюджеттен ақша қаражатын бөлуді талап етпейді және елдегі көлеңкелі экономика деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді. Жобаны қабылдау теріс әлеуметтік-экономикалық немесе құқықтық салдарларға әкеп соқтырмайды. Бұл жобаны іске асырудың негізі мақсаты Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2019-2021 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарының маңыздылығын арттыру болып табылады.

Кесте 1. ҚР 2010-2017жж. ЖІӨ-нен көлеңкелі экономиканың үлесі

Жылдар	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ЖІӨ-нен алатын пайыз мөлшері	20,1	19,8	19,8	28,0	28,0	27,5	25,8	19,2

Ескерту: [2] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Бюджетті атқарудың маңызды бөліктерінің бірі – мемлекеттік сатып алу. Бүгінгі таңда бүкіл процесі автоматтандырылғана арнайы веб-порталда жүргізіледі. Бұл жүйеге 109 мыңнан астам өнім беруші мен 24 мың тапсырыс беруші тіркелген. 2020 жылы 10,5 трлн теңгеге 1,3 млн-нан астам мемлекеттік сатып алу рәсімі камералдық бақылаумен тексерілді. Соның нәтижесі негізінде 983 млрд теңге көлемінде бұзушылықтар ескертілді. 251 млрд теңгеге қаржылық бұзушылықтар анықталған, оның ішінде 74%-ы бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікті жүргізу кезінде бұзушылықтарға жатады. 1-суретте мемлекеттік сатып алуға камералдық бақылаудың 5 бағыты қарастырылған [3].

Сурет 1. Мемлекеттік сатып алуға камералдық бақылаудың 5 бағыты

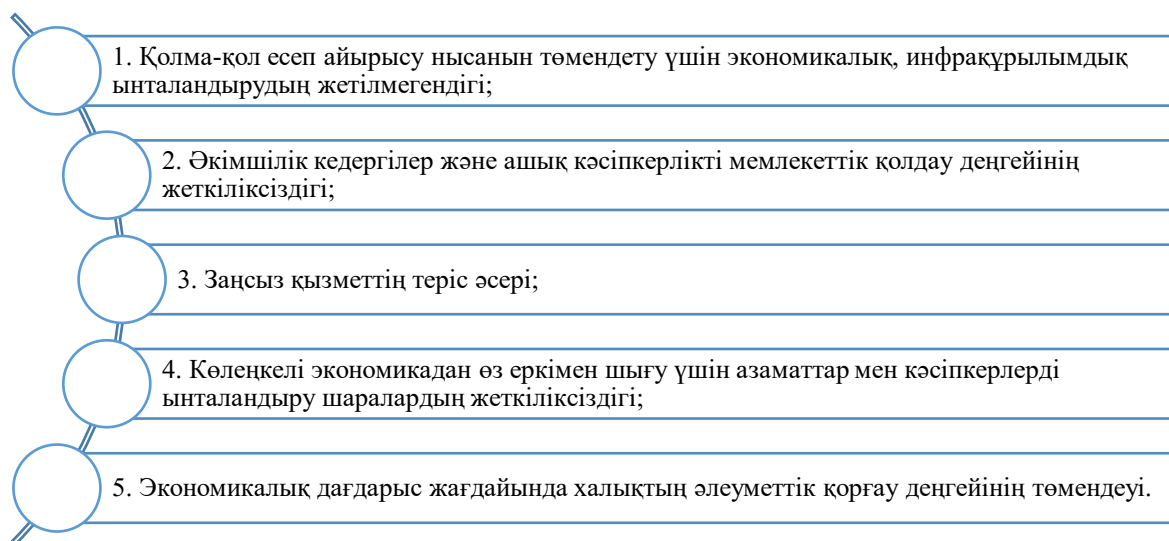
Көлеңкелі экономикада ең көп мөлшер салықтық қылмыстарға тиесілі. Салықтық қылмыстар, бұл жалған шот-фактураларды жазып беру, салықтар мен кедендік төлемдерді төлеуден жалтару, экономикалық контрабанда сипатында болуы мүмкін. Дүниежүзілік банк Pricewaterhouse Coopers халықаралық қаржы корпорациясымен бірлесіп жүргізген Paying Taxes 2020 зерттеуіне сәйкес, Қазақстан салықтық түсімдер мен салық жинау тәсілдері бойынша әлемнің 191 елінің арасында 65-орынды иеленді [4].

Жалған шот-фактураларды жазып беру салық төлеуден жалтарудың негізгі тәсілдерінің бірі болып табылады. Бұдан басқа, ұрланған бюджет қаражаты «қолма-қол ақша» компаниялары арқылы көлеңкелі айналымға шығарылады. Бұл қылмыстар көбінесе мемлекетке үлкен зиян келтіре отырып, ұйымдасқан қылмыстық топтар құрамында жасалынады. Экономикалық контрабанда мемлекеттің экономикалық мүдделеріне елеулі залал келтіреді, бюджетке кедендік төлемдердің айтарлықтай мөлшері түспейді. Бұл сомалар заңсыз түрде үлкен пайда алып келеді, ол кейіннен бизнесті ұйымдастыру және кеңейту, жылжымалы және жылжымайтын мүлікті сатып алу арқылы заңдастырылады. Бюджет түсімдерінің номиналды өсуіне қарамастан, олардың ЖІӨ-ге қатысты төмендеуі байқалады, бұл экономика мен салық түсімдерінің өсу көрсеткіштерінің келісілмегендігін көрсетеді. Бұл салықтық әкімшілендірудің жеткіліксіздігінің және көлеңкелі сектордың елеулі болуының салдары болып табылады.

Экономикалық қылмыстардың алдын алып, оларды тежеу мақсатында «Есеп комитеті-адалдық алаңы» жобасын іске асырды. Бұл жобаның жүзеге асырылуына, мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауы негіз болып табылады [5].

Жобаның мақсаты сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оны жалпыға бірдей қабылдамау

ахуалын қалыптастыру, Жоғарғы Аудиторлық палатаның Қызметіне азаматтардың сенімін арттыру болып табылады.

Сурет 2. Көлеңкелі экономиканың негізгі себептері

Көлеңкелі экономиканың пайда болуының себептеріне экономика дамуының және халықтың әл-ауқатының төмен деңгейі, кірісті мемлекет пен қалған экономика арасында регламенттейтін заңнаманың жетілмеуі, бизнесті ашу және жүргізу рәсімдерінің реттелуі, жасырын экономиканы бағалау әдістерінің және осы проблема бойынша мемлекеттік органдар арасындағы ақпарат алмасудың жетілмеуі, әкімшілендіру және экономикалық қылмыстарға қарсы күрес органдарының материалдық-техникалық базасының жеткілікті дамымауы, қолма-қол есеп айырысу нысанының басым болуы және төлем карточкаларын қабылдау жүйесі дамуының әлсіз деңгейі жатады [6] (Сурет 2).

Сурет 3. Заңсыз әрекеттердің пайда болуын тудыратын негізгі факторлары

Көлеңкелі экономика-қазіргі таңдағы өзекті, көзге көрінбейтін экономиканың бір саласы болып табылады. Қанша жерден көлеңкелі болғанымен экономикада өзіндік орнын бар. Кеше де, бүгін де болған бұл заң бұзушылықтар әлі де орын алуда және көп жағдайда ол өз

көлеңкелігін сақтап қалады. Біздің міндетіміз – әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге бағытталған теңгерімді бюджетті қалыптастыру кезіндегі пайда болатын көлеңкелі іс-қимылдардың алдын алу мақсатында камералдық бақылауды пайдалану. Заңсыздықтарды анықтау, жазалау және алдын алу шаралары жүргізілуі тиіс. Осы орайда, мәселені шешу мақсатындағы менің басты ұсынысым – квазимемлекеттік секторлардан бөлек, жалпыға бірдей аудитті енгізу, аудит жүргізудің негізгі қағидаларын сақтай отырып, қоғамда аудитке деген жауапкершілік түсінігін қалыптасытыру.

Қазіргі біздің экономиканы көтерудің бірден бір жолы осы заңсыз экономикамен күресу болып табылады. Бейресми әрекеттермен күресу, таралу масштабына сәйкес өте қиын. Көлеңкелі экономикамен күресте икемді салық жүйесін жасау, шағын бизнеске, шаруа қожалықтарына мемлекет тарапынан қолдау көрсету аздық етеді. Көптеген елдердің тәжірибесіне сүйенсек, қоғамда қаржылық сауаттылық болмаған жағдайда, мемлекеттің жасаған іс-шаралары пайдасыз болып табылады. Қоғамда уақытылы салық төлеуге, бизнесті заңдаструға деген және т.б. түсініктер болғанда көлеңкелі экономика деңгейі әлде қайда төмен болармеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. . Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы «Камералдық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 598 бұйрығы. [Электронды ресурc]. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012599>

2. «Қазақстан Республикасы Қаржылық мониторинг агенттігі» сайты [Электронды ресурc]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/afm/press/news/details/287406?lang=kk>

3. «Қазақстан Республикасы Қаржылық мониторинг агенттігі» сайты [Электронды ресурc]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/afm/documents/details/209651?lang=kk>

4. «Қазақстан Республикасының Жоғарғы Аудиторлық палатасы» ресми сайты [Электронды ресурc]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/158481?lang=kk>

5. Көлеңкелі экономика, түрлері және пайда болуы, қызмет ету механизмі [Электронды ресурc]. URL: [Көлеңкелі экономика, түрлері және пайда болуы, қызмет ету механизмі \(dereksiz.org\)](http://Kolekeli.org)

АҚША ҚАРАЖАТТАР ҚОЗҒАЛЫСЫН ТАЛДАУДЫҢ НЕГІЗІ

э.э.м., Сарсембаева М.Ж., э.э.м. Кутанова К.

«АТУ» университетінің «Бухгалтерлік есеп және қаржы» кафедрасы

Алматы қаласы,

smyrzagul@mail.ru

Kulzira.tsagaankhuu@mail.ru

Түйіндеме: Бұл мақалада ақша қаражаттар қозғалысын талдаудың негізі міндеттері мен бағыттары және қызмет түрлерін анықтауға тырысамыз.

Қызмет түрлерінің сипаттамалары және қаржылық талдаудың негізгі қаржылық коэффициенттерінің талдаудың маңызды көрсеткіштердің бірі. Мақаланың өзектілігі, ақша қаражаттар қозғалысы туралы есептілікті зерттеуге көңіл бөлінеді. Себебі, ақша қаражатсыз, ұйымның шаруашылық операциялары жүзеге асырылуы мүмкін емес. Қолма-қол ақшаның жетіспеуі себебі қандай болса да, ұйымдар үшін салдары өте ауыр. Сондықтан, қолма-қол ақшаны жоспарлау және оның қозғалысын талдау керек.